

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Філософський факультет
Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Філософія Стародавнього Сходу
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
галузь знань:	03 гуманітарні науки
спеціальність:	033 – філософія
освітньо-професійна програма:	Філософія, Європейські студії
спеціалізація:	
від дисципліни:	обов'язкова
факультет:	філософський

2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету
Протокол № 6 від 16 червня 2023 року.

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Шильман М., кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Програму схвалено на засіданні кафедри
теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

Протокол № 10 від 01 червня 2023 року

Завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії
імені професора Й.Б. Шада

 _____ Олег ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Програму погоджено з гарантом освітньої програми

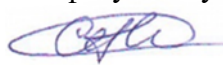
Гарант освітньої програми

 _____ Володимир ПРОКОПЕНКО

 _____ Наталія ЗАГУРСЬКА

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету
Протокол № 10 від 14 червня 2023 року

Голова методичної комісії філософського факультету

 _____ Сергій ГОЛІКОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни **Філософія Стародавнього Сходу** складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки бакалавр спеціальності (напряму) 033 – філософія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Ознайомлення студентів з начальними етапами становлення, засадами та специфікою традиційного індійського та китайського мислення, прийомами, цілями та тематичними особливостями т.з. «східного» філософування, різноманіттям філософських шкіл, релігійно-філософських вчень та підходів до розрішення питань належного життя душі та управління державою, налагодження гідного життя людей та духовного просвітлення, трансляції культурної спадщини та пошуку нових способів існування людини.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Формування у студентів ясного понятійного уявлення та компетентного тлумачення філософського змісту, особливих рис та відмінних ознак основних ортодоксальних та неортодоксальних індійських релігійно-філософських шкіл та вчень, раннього буддизму та джайнізму, класичного конфуціанства, моїзму та начального даосизму.

1.3. Кількість кредитів – 6

1.4. Загальна кількість годин – 180

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
2-й	2-й
Лекції	
32 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
32 год.	6 год.
Самостійна робота	
116 год.	166 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Знання історії виникнення та логіки становлення найбільш впливових філософських шкіл та вчень стародавнього Сходу, їх термінологію, сутнісну специфіку, взаємини, понятійні апарати й типи питань, що розв'язуються, а також вміння порівнювати, прояснювати та аналізувати різні філософські концепти, породжені або задіяні діяльністю цих вчень та шкіл.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Становлення індійської філософії

Тема 1. Філософування на тлі ведійського світогляду

Схеми періодизації індійської філософії та структура корінних текстів. *Шруті* – веди, брахмани, араньякі, упанішади – як «почуте»; *сміті* – пізні упанішади, епоси, пурани, сутри, шастри – як «збережене». Міфологічний світогляд стародавніх індійців. Сфери всесвіту (небесна трійка), три світи, божественна пара. Головні боги пантеону, божества абстрактних понять, онтологізовані людські здібності та першо-людина. Загадки ведійських ріши. Мудрість як інтуїтивне поетичне бачення внутрішнім поглядом – осягнення сверх-розумної істини сверх-розумними засобами.

Тема 2. Філософські теми та питання за часів упанішад

Поле філософських практик як сітка та мапа найбільш важливих та необхідних питань: Атман-Брахман, *сансара*, *карма*, *мокша*, *дхарма*. Абсолютна реальність, відносна реальність та феноменальність. Пізнавальні здібності людини та об'єкти, що пізнаються. Індивідуальна свідомість та свідомість загальна. Найвище \ досконале \ абсолютне знання як (само)ціль пізнання \ духовна практика; медитація та йогічна інтуїція як засіб \ шлях \ метод його досягнення. Початок систематичної індійської метафізики.

Тема 3. Рух шраманів та становлення неортодоксальних шкіл

Філософські гуртки та незалежні індивіди, що філософували; експерти та полемісти. Обов'язкові філософські теми: світ, Атман, вічність, причинність, смерть, страждання, звільнення. Ранній матеріалізм, атомізм, адживіка. Вчення Госали про заперечення причин. Конфесійні групи (брахманісти, аскети, «пілігрими») та нові течії (буддисти, джайни). Принциповий поділ філософських шкіл; *астіка* і *настіка*.

Тема 4. Філософський зміст джайнізму

Вчення Вардгамани (Магавіри): метафізика, етика, звільнення. Мінливе буття та незмінні субстанції *драв'я* в його основі; їх атрибути *гуни* та модуси. Поняття *джива* й *аджива*. Атрибути та можливості індивідуальної душі; зв'язані душі та вільні душі. Природа об'єктів, що сприймаються чуттєво. Питання сполуки *дживи* та *карми*, розвиток *дживи* та його потенції. Класифікація тіл як «прив'язок *дживи*»; особливість кармічного тіла або *карми*. Витрата кармічної речовини та припинення притоку *карми* заради припинення продукування наслідків життя. Звільнена \ «відв'язана» душа \ *джива* як індивідуальність, яка позбавлена кармічного тіла та перебуває у стані *мокши*. Роль аскетичної практики, медитації та вірного знання у школі джайнів.

Тема 5. Буддійська філософія

Вчення Сіддгартги Гаутами (Шак'ямуні): страждання, знання-практика, *нірвана*. Обумовлене, неістинне, феноменальне, вторинне \ складене буття «об'єктів» та «суб'єктів» vs. необумовлені, істинні, первинні, прості елементи буття *дхарми*. Непостійність живого та неживого, відсутність для нього опори. Неортодоксальні поняття не-души *анатмавада* та не-субстанції. Чотири благородні істини: концептуалізація життя як страждання *дукхам*, причини цього як жага *трішна* та спасіння як припинення взаємодій \ заспокоєння *дхарм*. Класифікація, типологія та угруповання базових елементів «буття»; *матрики* та *скандхи*. Вчення про структуру особистості *пудгала*; «людина-персона» як слід, ефект та конструкт. Згубність звички мислити в термінах «Я».

Тема 6. Ортодоксальні даршани. Ньяя та вайшешіка

Веди як авторитетне джерело для побудови філософської картини всесвіту. Шестірка ортодоксальних систем; відсутність внутрішньо-системних протиріч та взаємне тематичне доповнення. Розрішення проблем Брахмана (*веданта*) та екзегетика традиційних текстів (*міманса*). Попарне угруповання *даршан* та асиміляція їх *ведантаю*. Початок *вайшешіки*: сутри Канади. Вчення про *дхарму* як закон \ розпорядження \ належне, що пізнається шляхом інтелекту. Необхідність пізнання шести категорій буття – природних, іменованих, субстанціальних членувань реальності. Поняття світу як творіння, де усі речі є наслідком з'єднання атомів, діють кармічні сили та різноманіття обумовлено переплетіннями базових якостей *гун*. Спеціалізація ньаяі: теорія аргументації і теорія пізнання; розробка «логіки», «фізики», «етики». Нормативні предмети ньаяі та техніка спорів. Використання *ньяя-даршани* для досягнення головних цілей життя: заслуги, прибутку, задоволення, звільнення.

Тема 7. Філософські конструкти шкіл санкхья і йога

Санкхья як метафізичне підґрунтя *йоги* та вчення про позбавлення від страждання. Уявлення про вічні першооснови: *Пуруша* – чиста свідомість, що присутня в особистості та *Пракріті* (*Прадхана*) – субстанція усього, що виникає. Взаємна необхідність першооснов та їх взаємини. Створення світу як порушення рівноваги трьох *гун*. Сплетіння негативної сили *раджасу*, інертної сили *тамасу* та благої сили *самтви*. Ототожнення *пуруши* з індивідом, що страждає. Досягнення звільнення *мокши* через практику *йоги* та знання непричетності до того, що вважається «Я». Історія та значення практик *йоги*; практика як філософія діяльності. Наявність бога Ішвари у онтологічному ладі всесвіту; відданість богу-помічнику. Техніки модифікації індивідуальної свідомості.

Розділ 2. Початок китайської філософії

Тема 8. Натуралізм китайської філософії та комбінаторні прийоми мислення

Прагматичний вимір знань, які можуть бути застосовані людиною. Бінарні поняття та стандартні операції пізнавальних процедур. «Впорядкування» життя у державному та культурному вимірах як ціль філософування. Етико-політична забарвленість китайських філософських вчень. Базова конфігурація «трьох скарбів»: Небо – Людина – Земля. Дистанції та задачі зв'язування Неба та Землі. Уявлення про бінарні сили «*інь-ян*» та «п'ятірку елементів» у *сін*. Числа як спосіб модулювання та упорядкування дійсності. Спрямованість філософського дискурсу на рубрикацію об'єктів. П'ять стихій \ начал \ постійних натур у взаємодії: «коло породження» та «коло гноблення». Культурна нумерологія.

Тема 9. «Давнина», «культура», «природність», «досконало-мудрий»: опорні теми філософування

Структурно-символічний порядок часів та пор року. Символічні топографія та антропологія. Традиційне китайське мислення «простору» та «часу». Ціннісна нерівновага минулого як «стародавнього» та «майбутнього» по відношенню до «сучасного». Антропологічні маркери часу. Історико-культурний горизонт як основа філософських конструктів. Природна, культурна та династійна історії. Епохальні періоди історії: Шан-Інь, Чжоу, Чуньцю, Чжаньго. Метафізичні осмислення та концептуалізації «древності» (*гу*). Добрість починань та покладання краю хаосу. Герої, прародителі та цілковито-мудрі правителі.

Тема 10. Джерела, ціль та грані вчення Кун-цзи

Життя та діяльність Кун-цзи. Зв'язок основних положень вчення й сфер суспільного життя. Поняття «культури»: *вень* як культурне начало поряд з природним началом *чжі* та воєнним началом *у*. Культура-діяльність як цивілізованість та протистояння дикунству; необхідність окультурення *вень хуа*. Потреба у «виправленні імен» та її смисл. Природність та

культурність. Діагностика «теперішніх часів» як смуги внаслідок виснаження моралі. Значення «знання людей». «Благородна людина» *цзюнь-цзи* та «мізерна людина» *сяо жень*. Аспекти «принципу шанобливості» (*сяо*). Ідея справедливості та її реалізація через поняття «людяність» *жень*. Принципи *шу* «взаємність» та *чжун* «відданість» як керуючі у практиці *жень*. Добродійне життя згідно обов'язку (*і*) та управління за допомогою ритуалів (*лі*). Прагнення тотальної моральності та ідеальне управління, що полягає у не-діянні у *вей*

Тема 11. Система понять конфуціанської школи та внесок Мен-цзи

Возз'єднання «Неба» та «Людини» як реабілітація конфуціанської етики. Полеміка з «індивідуалістами». Трактат «Мен-цзи». Пошук путі, що дозволяє зайняти «своє місце» як пошук природності у свідомості. Знання «небесного приречення» (*тянь мін*) \ «знання Неба» (*чжі тянь*) – «знання своєї природи» (*чжі сін*) – «вичерпання власного серця» (*цзін сін*). «Внутрішні» \ «інтуїтивні» керівні принципи моральної поведінки. Природа людини як «вкладена від Неба» повнота того, що слід пізнати. «Комплект чеснот», внутрішній зміст (*ней*) кожної людини. «Людяність» як емоційне відношення до людей та речей. Потенційна доброта \ схильність до добра \ «благочестивість» *лян нен* людської природи. Спотворення внутрішньої природи внаслідок впливу зовнішніх умов

Тема 12. Концепт «взаємної користі» у вченні Мо-цзи

Співтовариство під проводом «вчителя Мо». Компендіум «Мо цзи», що містить доктринальний мінімум моїзму. Вибірنا посада правителя – єдиного зразка та мірила (*фа*) справедливості; критерій-зразки правильності. Бажана моральність як «людяність». Центральне, наріжне та самоочевидне поняття «користь» (*лі*) та необхідність тотальної перевірки усіх вчень та дій на «корисність». «Взаємна користь» як конкретна практика «загальної любові». Ієрархія та «рахування» користей. «Людяна людина» *жень жень* як моїстський ідеал. Теорія управління державою відповідно до «десяти принципів»

Тема 13. Філософія Чжуан-цзи

Постановка під сумнів традиційного тлумачення «природи речей». Відкидання претензій будь-якого систематичного вчення на «вірний шлях». Фігура філософа, що епатує, провокує, але не наставляє. Питання «знання» – «незнання»: критика «розсуду», «серця», «спорів», «точок зору», «іменувань» як способів визначень, що начебто ведуть до мудрості. Безпідставність та ілюзорність усілякого «правильного-належного», та «неправильного-неналежного». Речі, які є узами одна одної та «власне само-таке» (*цзи жань*) речей; необхідність «зрівняти речі в міркуваннях», слідувати природним вабам та дотримуватися порядку речей, які є «не-інші». Знання-дії, зумовлені контекстом того, що відбувається, vs. будь-які самоомани. «Просвітленість \ ясність» *мін*. Ідеал «великої» (*да*) \ «цілісної» (*цюань*) \ «вкрай доскональної» (*чжі*) людини *жень*. «Порожнеча», «зосередженість», «спокій» – три стана серця заради досягнення просвітленості. Хибність цілей та теоретизування, користь дій у конкретних обставинах; «дзеркало серця» людини. Принцип «відсутності «Я» у *во* та «перебування в не-діянні» у *вей* – віддзеркалення того, що діється само й невтручання з особистих міркувань в природний перебіг речей.

Тема 14. Вчення Лао-цзи про Дао-Шлях

Специфіка поетичного викладання та необмеженість інтерпретацій \ коментарів. Знання Шляху та володіння добродійністю. «Просвітленість» (*мін*) як те, що з'являється внаслідок усунення зайвої вченості; необхідність «усунути розсуд» (*чжі*), знати, де «зупинитися у знанні» (*чжі чжі*). «Просвітленість» як «знання себе» (*цзи чжі*) vs. «знання людей» (*чжі жень*), «знання постійності» та «бачення малого». «Просвітленість» як те, що призводить до безпечного життя та царювання володаря (*ван*). Моменти Шляху: «повернення» (*фань*) як характер дії, «слабкість» (*жо*) як принцип застосування, «відсутність» (*у*) як виток здійснення. Шлях як взаємоперетворення протилежностей.

Тема 12. Концепт «взаємної користі» у вченні Мо-цзи	2	2									
Тема 13. Філософія Чжуан-цзи	6	2	4				3	2	1		
Тема 14. Вчення Лао-цзи про Дао-Шлях	5	2	3								
Тема 15. Філософська система Сюнь-цзи	5	2	3								
Разом за розділом 2	32	16	16				7	4	3		
Усього годин	64	32	32				14	8	6		

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Традиційні опори брахманістської думки («Брихадараньяка-упанишада», «Чхандогья-упанишада»)	2	
2	Відправні пункти джайнського вчення про дживу та її визволення (Кундакунда «Правачана-сара»)	3	1
3	Філософія раннього буддизму («Питання Мілінди», «Дхаммапада»)	4	2
4	Релігійно-філософські аспекти йоги (Патанджалі «Йога-сутри»)	3	
5	Санкхья, філософування без бога (Ишваракришна «Сакхья-карика»)	4	
6	Основи конфуціанського вчення («Лунь Юй»)	4	2
7	Розвиток конфуціанських інтерпретацій «людяності» («Мен-цзи»)	2	
8	Чжуан-цзи: ірраціоналізм та відказ від теоретизування («Чжуан-цзи»)	4	1
9	Становлення даоського філософування («Дао-де-цзин»)	3	
10	Перша система конфуціанської філософії («Сюнь-цзи»)	3	
	Разом	32	6

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Школа чарвака-локаятика про реальність феноменального світу та його фізичні складові	10	15
2	Космологічні уявлення індійських неортодоксальних шкіл	12	16
3	Ритуально-релігійні опертя китайських філософських вчень	10	15
4	Філософська змістовність китайського «Канону змін»	15	20
	Разом	47	66

6. Індивідуальні завдання

Не передбачаються

7. Методи навчання

пояснювально-ілюстративний: викладач організовує сприймання та усвідомлення інформації, а студенти її сприймають, осмислюють і запам'ятовують;

репродуктивний: викладач дає завдання, а студенти вчаться застосовувати знання за зразком;

проблемного виконання: викладач формулює проблему і сам її вирішує, а студенти уважно стежать за ходом його творчого пошуку;

частково-пошуковий (евристичний): викладач формулює проблему, а студенти поетапно вирішують її під його керівництвом (при цьому поєднується репродуктивна й творча діяльність).

8. Методи контролю

В режимі он-лайн контроль здійснюється за допомогою інтерактивного тестування, на відео-конференціях, через виконанням інтерактивних вправ.

Поточний контроль засвоєння попереднього лекційного матеріалу та ступеня спрацьованості текстів семінарських занять – в режимі індивідуального та фронтального усного опитування за окремою темою навчального курсу, а також комбінованого опитування за окремим розділом навчального курсу, що включає як усний, так і письмовий формат.

Семестровий контроль засвоєння матеріалу навчального курсу – в режимі фронтального письмового опитування згідно сформульованих у формі питань (іспит).

Контроль виконання індивідуальних завдань і тем, що віднесені до самостійної роботи студентів, – в режимі перевірки письмових робіт, індивідуального усного опитування, та фронтального письмового опитування.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль			Разом	Екзамен	Сума
Семінарські заняття	Контрольна робота 1	Контрольна робота 2			
Теми 1–10	Теми 1–7	Теми 8-15	60	40	100
max 32 (виступи, дискусії, обговорення, критичні зауваження, тематичні повідомлення)	max 14 (тематичні завдання)	max 14 (тематичні завдання)			

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
70 – 89	добре
50 – 69	задовільно
1 – 49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Конфуцій. Вислови / Конфуцій ; пер. Я. В. Житін ; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. – Харків : Фоліо, 2019. – 209 с.
2. Дао де цзін. Канон шляху і спроможності / пер. зі старокит., ком. та післямова А. Накорчевського. – Київ : ArtHuss, 2020. – 200 с.
3. Джвандзи : [зб. притч, роздумів та історій із III ст. до н. е.] / пер. с кит. Вон Гак ; наук. ред. М. Логвин. – Київ : Сафран, 2019. – 301 с.

4. Бгавадгіта / пер. із санскриту, граматичний розбір, переднє слово й коментарі Д. В. Бурби. – Київ : Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2021. – 640 с.

Допоміжна література

1. Індійська філософія : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авторів; за заг. ред. Т. П. Кононенка; худож.-оформлювач Д. О. Чмуж. – Харків : Фоліо, 2019. – 142с.
2. Читанка з історії філософії : у 6 кн. Кн. 1 : Філософія Стародавнього Світу. – Київ : Довіра, 1992.
3. Бойченко О. І. Філософська антропологія давнього Китаю. – Київ : [б.в.], 2003.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Тексти до семінарських занять, допоміжні тексти, першоджерела

1. <http://www.dhammadapa.kiev.ua/>
2. http://ukryoga.com/text/yoga_sutry_patandzhali_ukrainskoyu_pakhomov.html